

„Поред бунара нећеш ожеднети, поред сестре нећеш очајавати“:

Женско писмо и сестринства у Кини

Тема овог рада јесте писмо које је настало на југу Кине и које је коришћено искључиво међу женама – њушу (女书). Поред тога што ћемо испитати настанак и развој једног женског писма у строго патријархалном друштву какво је конфуцијанско, покушаћемо да укажемо на потенцијалне разлоге због којих се писмо развило баш у овом делу Кине, али и на разлоге који су онемогућили његову даљу распрострањеност. Потом ћемо дати краћу анализу писма из лингвистичког угла и упоредити га са стандардним кинеским писмом (ханци, 汉字), по узору на које је, сматра се, настало. Коначно, да бисмо разумели њушу, представићемо и живот жена у овом делу Кине, како бисмо показали у којој мери су обичаји и везе које су жене градиле међу собом (тзв. сестринства) помогли женама да преко њушу изразе своје гласове и пруже подршку једна другој у патријархалној заједници која се оглушивала о гласове жена. У том контексту, анализираћемо неке од текстова написаних на њушу, те видети дају ли ти текстови нека другачија, *женска* тумачења кинеских друштвених вредности.

Кључне речи: кинеска култура, *nüshu*, *nüge*, конфуцијанство, сестринства.

1. Увод

Крајем прошлог века у јужном делу Кине, у округу Ђијангјунг (江永县, провинција Хунан 湖南省), кинески научник Гунг Џебинг (宫哲兵, р. 1949) открио је писмо које је у великој мери другачије од стандардног кинеског писма, и које су користиле искључиво жене. По томе је и добило назив њушу (女书), што дословно значи „женско писмо“. Положај жена у Кини пре оснивања Народне републике Кине, 1949. године, зависио је од много околности – од економске ситуације, места рођења,

узраста, потомства и слично – али у сваком случају, жена је увек била подређена мушкарцу. На то је умногоме утицало конфуцијанско учење, на коме почива кинеско друштвено уређење, а које је изнедрило познату изреку да се „врлина жене огледа у њеном недостатку знања и вештина“ (女子无才便是德). Писменост жена не само да се није ценила, већ је била и забрањена. Стога је чињеница да су жене у једној регији имале свој целокупни систем писања посебно занимљива ако се узме у обзир тај патријархални конфуцијански карактер кинеског друштва. Зато ћемо, пре него опишемо порекло овог писма и његове разлике у односу на стандардно кинеско писмо, најпре укратко представити начин на који је конфуцијанска идеологија утицала на положај жена у Кини. Након тога ћемо описати живот жена у Ђијангјунгу и, коначно, проучити њихове текстове писане на њушу, који се, пошто се све записивало у стиховима од пет или седам карактера и читало у форми „певања“, називају „женске песме“, тј. њуге (女歌).

Током династије Хан (汉朝, 206. п.н.е. – 221. н.е.) званична идеологија у Кини постаје конфуцијанство, што је у великој мери обликовало живот жена у овој земљи. То се, између осталог, добро огледа у конфуцијанском концепту „три послушности“ (三从), по којем је жена пре брака морала да слуша свог оца, након удаје свог мужа, а ако остане удовица, свог сина. Бан Цао (班昭, 45/49–120), позната заговорница конфуцијанства и прва кинеска историчарка, саставила је дело *Лекције за жене* (女诫) које је наменила својим ћеркама како би их научила исправном понашању.⁷⁵ Она наводи древне обичаје који су подразумевали да се девојчица по рођењу спушта испод кревета, како би још од најранијих дана увидела своју понизност и прихватила то да треба да служи другима.⁷⁶ Пракса која је, у сваком случају, била најбруталнија по животе жена и њихову свакодневицу јесте обичај везивања стопала, настао још у периоду династије Танг (唐朝, 618–907).

⁷⁵ Занимљиво је да је, иако у делу говори о инфериорности жена и о томе да треба да се понашају у складу са конфуцијанским учењем, она сама била врло учена. У књизи се позива на кинеске класике: *Књигу ритуала*, *Беседе*, *Књигу промена*, *Књигу песама*... Поред тога, позната је по томе што је довршила књигу свог брата, Бан Гуа (班固), о историји династије Хан. Иначе је била и филозофиня и песникиња, а њеном образовању допринело је то што јој је и отац био познати историчар.

⁷⁶ Више о томе у: Ban, Zhao 班昭, *Nu Jie 女诫* [Лекције за жене], Zhonghua diancang, Xueshu zaji. доступно на <https://www.zhonghuadiancang.com/xueshuzaji/nvjie/29963.html> (pristupljeno 21.1.2023.)

Наиме, мајке би својим ћеркама, док су ове још мале, везивале стопала како би зауставиле њихов раст, што би резултирало потпуном деформацијом стопала. Та пракса је постојала из два разлога: 1) на тај начин жене не би могле самостално да одлазе далеко од куће, што је додатно повећало њихову зависност од мужа; 2) тако мала стопала мушкарцима су била привлачна – „то је постао најеротичнији део на женском телу“ (Гао 2003: 121). Ова језива и изузетно болна пракса постала је толико распрострањена и уобичајена да су подвезана стопала постала статусни симбол, а жене које су имале „велика стопала“ често су исмеване.⁷⁷ Како се жене у регији Ћијангјунг нису много разликовале од жена у осталим деловима Кине, и оне су имале везана стопала, због чега су велики део времена проводиле код куће. Самим тим, за разлику од мушкараца који су радили у пољима, ловили, пецали, жене су преузимале кућне послове, а међу њима и њухонг (女红), што се односило на послове са иглом: везење, ткање, шивење... Постоји изрека која описује поделу послова у том крају: нан генг њу ци (男耕女织), која дословно значи „мушкарци ору, жене ткају“. Доста послова жене су радиле заједно, поготово док су још биле девојчице, и управо су то тренуци које су користиле да уче, везу и певају песме које су записивале *женским писмом*.

2. Порекло женског писма

Женско писмо се развило у округу Ћијангјунг, који се простире на око 1600 км². Предео обилује огромним, високим планинама, и могуће је да се баш због тако недоступног терена писмо није проширило на остале крајеве. Земљиште је плодно, клима топла, те су жетве биле обилне, што је утицало и на развој женског писма, јер у тако добрим условима (богат предео и успешне жетве) мушкарци су били довољни на пољима, па су жене више остајале код куће, због чега су имале више времена да уче њушу.

С обзиром на то да се у Ћијангјунгу није говорио стандардни кинески језик већ локални дијалекат, њушу је заправо писмо које бележи говор тог дијалекта. У кратком документарном филму о овом феномену,

⁷⁷ Пошто жена са овако деформисаним стопалима није могла нормално да се креће, овако нешто нису могле да „приуште“ сиромашне породице, јер су у том случају жене морале да раде и оне теже послове, попут сече дрва или рада у пољу. Више о овом обичају у: Wang, 2000.

Танг Гунгвеи (唐功時), дугогодишњи проучавалац овог писма, каже да се тај дијалекат толико разликује од стандардног кинеског говора да и осталим Кинезима звучи као страни језик.⁷⁸ То је, поред недоступног терена, још један фактор који је онемогућио ширу распрострањеност овог писма.

Почев од седмог века, на ове просторе су се досељавали Кинези ханске народности (Ханци, 汉族), и данас најбројнија етничка група у Кини,⁷⁹ и мешали се са тамошњим народом Јао (瑶族), што је означило и почетак синизације аутохтоне културе. Када је реч о друштвеном положају и правима жена, много истраживача тврди да су жене у овој култури пре доласка Ханаца имале значајно већу слободу и уживале веће поштовање. Хански Кинези донели су и конфуцијанске вредности које су умногоме ограничиле права жена. На пример, тек тада се учвршћује патрилинеарност (Chiang 1995: 14); до тада су жене имале сексуалну слободу пре брака, што сада губе (Liu 2004: 426), а било им је забрањено и да певају такозване „планинске песме“ (山歌), познат обичај којим би се момци и девојке једни другима удварали, јер би тако нешто по конфуцијанским правилима нарушило честитост девојке (Исто: 426). Па ипак, одређене ствари задржале су се и из културе Јаоа. Наиме, за разлику од Ханаца који су „флегматици, у обичним хаљинама и вредни“, ови су „сангвиници, склони јарким бојама и заљубљени у поезију, песму и плес“ (Endo 1999),⁸⁰ што се рефлектује и у песмама које су жене писале и обичајима које су практиковале, о чему ће бити више речи касније у овом раду.

У династичкој Кини већина становништва била је неписмена.⁸¹ Изузетак су представљали углавном они који су се, у жељи да постану државни чиновници, спремали за полагање царских испита.⁸² У супротном, људи вероватно нису имали користи од писмености пошто су се углавном бавили пољопривредом. Кинески карактери (ханци, 汉字

⁷⁸ “Women Script in Jiangyong 永江女书”, VideoChinaTV, YouTube (22.9.2017.), доступно на: https://www.youtube.com/watch?v=bf2ULVyaTZE&ab_channel=VideoChinaTV (приступљено 21.1.2023)

⁷⁹ Миграције су се дешавале у таласима: током династија Танг (唐朝, 618–907), Сунг (宋朝, 960–1279), Јуен (元朝, 1271–1368) и Минг (明朝, 1368–1644). (Chiang 1995: 14)

⁸⁰ Видети: <http://nushu.world.coocan.jp/aas99.htm>.

⁸¹ Више о томе у: Rawski 1979: 1–24.

⁸² Ако би желели да се запосле у државној служби, Кинези су морали да положи царске испите који су се углавном заснивали на конфуцијанским класицима. Полагање ових испита било је, у теорији, дозвољено свим мушкарцима, али су у пракси само добростојеће породице могле да пошаљу своје синове на полагање.

)⁸³ користили су се у формалној едукацији, у обавештењима са двора и у званичним записима/архивима, као што су породична стабла, имовина, рођења мушке деце, венчања и слично, а свакако је у селима постојала „надлежна“ особа која је морала да буде писмена и на коју су се остали становници по потреби ослањали (Chiang 1995: 22–25). Женама није било дозвољено да уче стандардне карактере, али имајући у виду општу неписменост међу људима, чињеница да су жене ипак имале своје писмо постаје још занимљивија.⁸⁴

Тешко је утврдити старост овог писма. Разлике у мишљењима су толике да неки тврде да је писмо старо колико и записи на костима и корњачином оклопу (甲骨文),⁸⁵ неки сматрају да није старије више од хиљаду година, а неки да потиче из династије Ћинг (清朝), која је владала Кином у периоду 1644–1911 (Liu 2004: 425). До сада најстарије пронађено сведочанство женског писма датира из времена *Небеског краљевства великог мира* (太平天国, 1851–1864),⁸⁶ и оно је са собом донело доста нових питања. Наиме, ово краљевство, основано 1851. године у Нанђингу (南京), по много чему било је револуционарно: укинуто је приватно власништво и, не само да је забрањено везивање стопала, већ је пропагирана апсолутна једнакост између жена и мушкараца. Управо из тог периода потиче и први артефакт на коме постоје трагови рукописа писаног на њушу – то је новчић на коме пише „жене целог света, сестре су једне породице“. Новчић је пронађен у Нанђингу, који се налази преко хиљаду километара североисточно од Ђијангјунга. Како се новчић обрео тако далеко од једине регије у којој је њушу коришћен? Како су се карактери женског писма нашли на новчићу, с обзиром на то да су их жене писале само у дневницима или везле на тканини? Може ли то сугерисати идеју да је писмо превазишло приватну употребу? О свему томе се, нажалост, због недостатка доказа, може само претпостављати, заједно са правом причом о настанку писма.

⁸³ Ханци се дословно преводи као „писмо Ханаца/ханско писмо“, што упућује на то да су ово карактери народа Хан.

⁸⁴ Током 19. века је било између 30 и 45 посто писмених мушкараца, а жена тек 2 до 5 посто (Chiang 1995). Ово је податак који се односи и на људе у градовима, где је проценат писмених био много већи.

⁸⁵ Најранија форма кинеског писма, стара бар 3500 година.

⁸⁶ Ово краљевство основали су припадници секте која се на почетку називала *Друштво обожавалица Бога* (拜上帝会) и која је била под огромним утицајем хришћанства (главни међу њима себе проглашава Исусовим братом).

Наиме, настанак овог писма прате једино легенде, од којих најпознатију даје Хуанг у књизи *Истраживање ђијангјунског дијалекта*, када набраја народне приче овог предела, међу којима је и „Прича о њушу“. Према предању, некада давно живела је прелепа девојка по имену Пан Ћијао (盘巧), која је „са три године умела да пева песме, са седам да везе“ (Huang 1993: 117). Била је толико паметна да су „људи говорили да је штета што није мушко“ (Исто: 118). Једног дана након што је напунила осамнаест година, угледали су је војници како бере травке у планини и, опчињени њеном лепотом, одвели су је цару да му служи као конкубина. Жене из села су мислиле да Пан Ћијао на двору ужива, једе добру храну и носи лепе хаљине, али она се у тој огромној палати осећала усамљено. „И да је грло заболи од викања, њене сестре је неће чути; и да јој очи натекну од суза, њене сестре је неће видети“ (Исто). Није могла да им пошаље писмо јер није умела да пише, нити је могла да замоли неког на двору да напише писмо уместо ње. Зато је сама измислила писмо присећајући се шара на везовима које је правила са својим сестрама. Осмислила је хиљаду осамдесет карактера и помоћу њих написала како се осећа. У селу се окупило четрдесет девет жена које су четрдесет девет дана тумачиле њено писмо и коначно га разумеле. Од тога су развиле систем писања помоћу ког су једна другој писале о својим осећањима и који је био „лак за учење и памћење, па се преносио са колена на колена до данас“ (Исто: 119).

Мало је вероватно, наравно, да се овако нешто заиста десило, али у овој причи су садржане неке кључне тачке везане за употребу овог писма. Пре свега, жене су га у великој мери користиле како би својим сестрама, баш као што је то и Пан Ћијао урадила, пренеле своју тугу и бол. Она одлази на веома далеко место и, иако је требало да јој тај одлазак донесе срећу и задовољство, она осећа једино усамљеност и празнину. По пронађеним и анализираним документима може се закључити да за жене удаја и одлазак од својих сестара нису изазивали радост, већ су, напротив, били најтужнији тренуци у њиховим животима. Поред тога, баш као што је Пан Ћијао наводно осмислила писмо присећајући се шара на везовима, тако једна од теорија порекло овог писма види управо у везовима које су жене правиле. И на крају, четрдесет девет жена се окупило и тумачило писмо које је послала Пан Ћијао, што подсећа и на стварну праксу, која је подразумевала да жене заједно певају и препричавају приче исписане женским писмом. Тако да,

иако је ово легенда, она врло верно одсликава обичаје везане за њушу које су практиковале жене у Ћијангјунгу, а о којима ћемо подробније говорити даље у тексту, након што анализирамо женско писмо и упоредимо га са ханци, тј. стандардним кинеском карактерима.

3. Њушу и ханци – „женско и мушко писмо“

Занимљиво је да су жене из Ћијангјунга стандардно писмо, тј. ханци називале наншу (男书), што дословно значи „мушко писмо“. За своје писмо нису имале посебан назив, већ би, када би говориле о њему, пошто су карактере углавном записивале или везле на лепезама, папиру или марамицама, рекле просто „читање лепезе“ (读扇), „читање папира“ (读纸) или „читање марамице“ (读帕). Назив њушу доделили су му тек истраживачи.⁸⁷ Због облика карактера, који подсећа на комарце и мраве, локални становници су писмо обично називали „писмо у облику комараца/комарачко писмо“ (蚊子字) или „писмо у облику мрава/мравиње писмо“ (蚂蚁字). То показује да његово постојање није било никаква тајна и да су и мушкарци знали за њега. Чак су и ценили жене које су знале да га пишу (Hunter 2002: 14). Мушкарцима није било стриктно забрањено да уче ово писмо – чак су наводно постојали и они ретки случајеви кад су жене своје мужеве, који нису знали ханци, научиле да пишу њушу (Zhao 2009). Они, међутим, углавном нису били заинтересовани ни за само писмо, а ни за обичаје који га прате. Поред тога, томе да писмо није било довољно цењено доприноси и чињеница да његово постојање није ни забележено у историји. Тако да, иако је ово писмо женама омогућило да се изразе и у том смислу их оснажило, оно уједно показује и „неуспех жена да од мушкараца добију разумевање или признање“ (Liu 2004: 422–423).

Ако упоредимо женско и „мушко“ писмо, видимо две основне разлике.⁸⁸ Прва се тиче облика карактера. За разлику од ханци, њушу нема хоризонталне и вертикалне потезе, већ су то готово увек заобљене линије усмерене надоле. На пример, реченица написана на новчићу из

⁸⁷ “Women Script in Jiangyong 永江女书”, VideoChinaTV, YouTube (22.9.2017), dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=bf2ULVyaTZE&ab_channel=VideoChinaTV (pristupljeno 21.1.2023)

⁸⁸ Једна од највећих препрека у проучавању женског писма јесте то што оно током времена није било стандардизовано. С обзиром на то да су жене училе писмо једна од друге, један карактер се врло често писао на више начина.

доба *Небеског краљевства великог мира* („жене целог света, сестре су једне породице“) стандардним кинеским карактерима се пише:

天下妇女，姐妹一家

Женским писмом, како је и написано на новчићу, то изгледа овако:⁸⁹

Карактери су се у женском писму иначе писали вертикално, сдесна налево, као и класичан кинески. Иако је разлика у изгледу два писма очигледна, истраживачи су после дугог проучавања извели закључак да је 95% карактера њушуа у ствари потекло од ханци (Zhao 2014). Притом, то не значи да карактер женског писма личи на свој „еквивалент“ у кинеском писму, већ да у ликовном погледу врло често подсећа на одређени кинески карактер/знак. То нам говори да су жене, иако нису знале ханци, ипак биле у додиру са тим писмом – било да су мушки чланови њихових породица писали ханци, било да су га виђале у неким другим приликама током свог живота.

Занимљиво је истаћи и то да међу много теорија о настанку њушу постоји и она која каже да је то писмо народа Јао које је изгубљено након доласка Ханаца на њихову територију, када су локалном становништву наметнути ханци. Мушкарци су с временом прихватили „ново“ писмо, док су жене наставиле да користе „старо“ , из ког се и развио њушу (Hunter 2002: 9). Та идеја могла је произаћи као аналогија ономе што се десило и у Кореји и Јапану, када су кинески карактери почели активно да се користе у овим земљама. Наиме, у Јапану су жене писале дневнике и есеје који су се касније развили у катакану и хирагану (два од три писма која су и данас у употреби у Јапану); а у Кореји су, када је у 15. веку уместо кинеских карактера предложен нов систем писања, који племство (мушкарци) углавном није прихватило, тај нов систем користиле само жене и људи из нижих класа, све до 19. века кад је потпуно усвојен. Аналогно томе, постоји теорија да су мушкарци из

⁸⁹ Сви њушу карактери добијени су конвертовањем од ханци преко 《女书规范字书法字帖》转换器, доступно преко: (<https://nushuscript.org/en-US/unicode/>)

културе Јао осмислили ово писмо, али су само жене наставиле да га користе. Таква тумачења, нажалост, остају у домену претпоставки јер се не могу доказати (Chiang 2005: 117).⁹⁰ У сваком случају, мало је вероватно да се њушу може повезати са карактерима који су људи на тим просторима користили пре доласка Ханаца, управо због претходно описане сличности са ханци.

Професорка Цао Лиминг (赵丽明) је у својим истраживањима женског писма обухватила 640 докумената, са укупно преко 220 000 карактера⁹¹ (све документе је превела и објавила 2005. године у *Кинеској збирци текстова на њушу*, 中国女书合集), и дошла је до закључка да је свака жена током писања користила отприлике 500 различитих карактера. Након што су избачене све варијације истог карактера, тај број се свео на 398, што нас доводи до закључка да овај писани систем није комплексан. Јер, познавање 300 до 400 симбола било је жени довољно да пише о својим мислима и чак записује народне приче помоћу њушу (Zhao 2014).

Тако долазимо до друге основне разлике између њушу и ханци. Ханци је појмовно писмо, у коме сваки карактер носи семантичку вредност. Стога се један гласовни скуп може написати различитим карактерима, којих у кинеском језику има неколико десетина хиљада, мада се у основној комуникацији користи око три до четири хиљаде. Њушу је, с друге стране, слоговно, силабичко писмо, тј. знакови упућују на звук, па се један од неколико стотина знакова њушу, којима се практично могу записати готово сви слогови у говорном језику, може користити уместо више кинеских карактера (Zhang 2014). С обзиром на то да има далеко мањи број знакова, њушу је, дакле, много једноставније писмо од ханци, због чега су њијангјуншке жене могле да се брже описмене и лакше комуницирају са својим сестрама. Њихове записе анализираћемо у наставку овог текста, заједно са приказом њиховог свакодневног живота и односа које су градиле међу собом.

⁹⁰ Видети и: https://english.cctv.com/program/RediscoveringChina_new/20050405/101906.shtml (посећено 21.1.2023.)

⁹¹ То је преко 90% до сада откривених докумената.

Живот жена у Ђијангјунгу

4.1. Детињство

Живот жена у Кини највише је зависио од тога у којој породици су рођене. Ако је рођена у веома сиромашној породици, девојчица је продавана или јавној кући или некој богатој породици у којој је била служавка или конкубина. У области у којој су жене писале њушу породице су углавном биле добростојеће, односно не сиромашне до те мере да су морале да продају децу. Ђијанг (Chiang) детаљно описује свакодневицу једне девојчице у Ђијангјунгу: после доручка, она одлази на поље да набере воће и поврће за оброке тог дана, спрема свињама храну, помаже у спремању ручка, пере судове, шије, поново храни свиње, онда и говеда, доноси воду са бунара, бере поврће за вечеру. Једном у неколико дана опере и одећу укућана. Тек након вечере је време за одмор. Ако нема мушкарца у кући, морала је да иде и по дрва за огрев, али и да обрађује земљу, па би у том случају чак одвезивала своја стопала и пуштала их да нормално расту (Chiang 1995: 31). Девојчице су од раног детињства учене кућним пословима и сваког дана би мање-више радиле исте ствари. Оно по чему су се, међутим, девојчице у Ђијангјунгу разликовале од девојчица из других делова Кине јесте то што већину ових послова нису обављале саме, већ увек заједно са осталим девојчицама и женама, са којима су градиле *сестринства*.

4.2. Сестринство међу девојчицама и женама

Међу женама у Ђијангјунгу постојале су две главне врсте сестринства, које су се разликовале по блискости и „сличности“ међу њима. Прва је лаотунг (老同), при чему *лао* (老) значи „стар“, а *тунг* (同) „исти“, и могло би се условно превести као суврсници, суврснице. То је веза коју би често родитељи „уговарали“ за своју децу, јер је она детету требало да донесе срећу и добро здравље, и није била резервисана само за девојчице. Било је пожељно да међу „суврсницима“ има доста сличности – да буду сличног лица, висине, да им је стопало једнаке величине, или да буду рођени исте године, месеца, па чак и дана. Та веза се могла склопити и пре рођења деце. Наиме, у Кини није била неуобичајена пракса да родитељи венчају децу и пре њиховог рођења. Уколико би се пак испоставило да су деца истог пола, стварала се та

посебна веза међу њима (Hunter 2002: 11). Код девојчица се та веза склапала „позивницом“ – писмом написаном на њушу. Уколико девојчица није знала да пише, позивницу би за њу написала нека друга жена. То су везе које су предвиђене да трају целог живота, а једна жена је могла да има и више оваквих сестара.

Друга могућа веза била је ђијебаицимеи (结拜姊妹), тј. посестримство. У овакве односе би улазиле током празника које су славиле искључиво жене или током молитви. Ни број посестрима није био ограничен, али „најсрећније су биле оне које су могле да окупе седам сестара, што је упућивало на седам срећних, лепих вила“. (Lee 2008: 69) Лаотунг су обично биле у веома блиској вези, јер су девојчице од раног детињства проводиле много времена заједно: радиле су заједно све послове, спавале би једна код друге итд. Посестрима су учествовале у обичајима током венчања, заједно певале песме исписане на њушу, тј. њуге.

Као што је речено, пракса успостављања ових специјалних веза међу особама истог пола није се односила само на жене. И мушкарци су могли да постану лаотунг, а могли су постати и „побратими“ (结拜兄弟). Ипак, постоји разлика у односу на посестримство. Дечаци су се братимили „из користи“, тј. у циљу успостављања боље комуникације и размене са неким околним селом, а девојчице су међу собом градиле посебан однос који им је био значајан на личном нивоу – ступале су у ове односе „како би се одупрле притисцима патријархата“ (Chiang 1995: 106). Уз сестре, девојчицама би заиста цело детињство добило нов смисао, пре свега јер се више није сводио једино на кућне послове, а самим тим и служење другима, већ и на изградњу односа који ће трајати целог живота. Колико су биле битан фактор у животу једне жене можемо видети и по записима у којима су изражавале тугу након расанка са посестримом, тј. после удаје. Пре него анализирамо те текстове који говоре о односу са сестрама, најпре ћемо изнети један запис који открива осећања жене у вези са самом удајом, и представити обичаје који су претходили венчању и који такође на симболичан начин одражавају однос жена према удаји, која је представљала централан моменат у њиховом животу.

4.3. Удаја

Конфуцијанство је, у жељи да у потпуности покори жену мушкарцу, учило да женско дете не припада породици у којој је рођено, већ оној за коју ће се удати.⁹² Насупрот томе, у њуге видимо да жена није осећала да у потпуности припада породици за коју се удала. У једној од тих песама сликовито је дочарана разлика између ћерке и снахе:

„Како је лепо бити ћерка!

Не устајеш док сунце није већ високо на небу,

А када постанеш снајка

Дижеш главу да чујеш петла како кукуриче.

Будиш се кад закукуриче још у првој ноћној стражи.

Током друге се облачиш,

А кад дође трећа, одлазиш по воду.

Ни до четврте се још ниси вратила,

Јер је корморан замутио воду.

Потрајаће док се вода разбистри,

Но, чекаш ли предуго, грдиће те мајка.

А грдиће те и ако је вода прљава.

[...]

Девојка напушта своју кућу, она је непожељна.

Ћерка једе из тањира,

А снајка једе оно што преостане.

Ћерка једе батаке,

⁹² Написали смо „да се жена удала за породицу“, јер се у браковима очекивало да жена служи родитељима мужа чак и више него мужу. Још је Бан Цао истицала да „ако жена жели љубав свог мужа, прво мора да освоји љубав свекра и свекрве“. (Ban, Zhao 班昭, *Nu Jie 女诫* [Lекције за жене], *Zhonghua diancang, Xueshu zaji*. Dostupno na: <https://www.zhonghuadiancang.com/xueshuzaji/nvjie/29963.html> (pristupljeno 21.1.2023)

А снајка главу и ножице.

[...]

Најтеже на свету је бити снајка.“ (Chiang 1995: 35–36)

Девојчици би се и у својој кући дан свео на обављање кућних послова, али јој сада сви падају теже. Осећа да није вољена и под притиском је да задовољи друге, посебно свекрву („мајка“ се односи на свекрву). Ако још додамо да је била међу странцима, да није поред себе имала ни породицу ни своје сестре, можемо да разумемо зашто је удаја представљала тужан тренутак у животу једне жене. Пре удаје у младиној кући би се окупиле неударе жене и три дана би „кукале“;⁹³ тј. певале њуге у којима су оплакивале њихов растанак. Колико су ове *сестре* значиле жени видимо у изреци „пред мужем не говори истину, пред сестрама не говори лажи“ (丈夫面前不说真·姊妹面前不说假). Срећно детињство, које су девојчице безбрижно проводиле са својим сестрама, заиста се завршавало оног тренутка када девојка оде у кућу мужа. Тај одлазак за њу није значио само губитак сестара, већ и губитак сопственог имена – ословљавали су је у зависности од година и „улоге“: „ако би била удата у породици Ванг, док је млада звали би је ’снајка породице Ванг’, када напуни тридесет ’свастика породице Ванг’, и ’мајка породице Ванг’ када уђе у четрдесете“ (Gao 2003: 118).

У Ђијангјунгу практиковао се тзв. *одложени брак* (不落夫家, досл. „не пасти у кућу мужа“), што је подразумевало да се жена три дана након венчања врати у своју кућу.⁹⁴ Након тога је свега неколико пута годишње током празника посећивала мужа, а у потпуности би се преселила у његову кућу тек када постане мајка – било је веома важно да се дете роди у кући мужа. Пошто је ретко виђала мужа, жени је било потребно некад и неколико година да затрудни, а ако би се десило да не затрудни уопште, мужевљеви родитељи су му тражили другу жену. Занимљиво је да су жене баш пред венчање зашивале младин веш за њену поткошуљу и наредног дана су „проверавале“ да ли је вез и даље ту. Пошто се жена „званично“ селила у младожењину кућу тек када роди

⁹³ У овим приликама плакање се подразумевало без обзира на то како се неко заиста осећао, јер би кукањем могли да се отерају гладни духови (餓鬼). Ако не би било довољно туге, то би донело несрећу. (McLaren 2000: 210)

⁹⁴ У култури народа Јао постојали су и матриликални бракови (Cosco 2002: 49), због чега је и могла да се замисли ситуација у којој жена не прелази у потпуности у мужевљево кућу.

дете, може бити да су жене зашивале њен веш како би „одложиле“ тај одлазак спречавањем односа између мужа и жене, а самим тим спречавањем и трудноће.

Када се жена врати, њене сестре су јој давале посебну „књигу“ која се називала „књига за трећи дан“ (三朝书), коју су саме правиле. На прве три стране су изражавале тугу због њеног одласка и пожелеле јој срећу у предстојећем браку, односно надале се да ће се у мужевљевој кући према њој опходити добро. Врло често су писале о томе колико жале што су рођене као жене, јер су осуђене да напусте своје породице. Након попуњене прве три стране следе празни листови на којима је предвиђено да пише млада. То јој је служило као нека врста дневника у коме је писала све оно што није могла да каже наглас у својој новој породици. У једној књизи је могло да пише више људи, а жена је могла да добије и више ових књига, што би показивало њен „виши статус“ у заједници. Колико је жени значио овај поклон показује чињеница да су захтевале да, када умру, књига буде спаљена, како би је понеле са собом на други свет или у други живот (Lee 2008: 99). У наставку читамо део једне „књиге за трећи дан“:

Ово је трећи дан након твог венчања.

Ја сам твоја млађа сестра,

И пишем ти да те питам јеси ли добро.

Раздвојиле смо се пре неколико дана,

И ти не знаш колико плачем.

Твој одлазак ме је узнемирио.

Осећам као да ми је ножем прободено срце,

Не могу да поднесем твој одлазак.

[...]

Данас је трећи дан,

Стога ти пишем.

Молим те читај пажљиво

И слушај добро моје речи.

Ја сам јадна девојка,
Моји родитељи имају пет ћерки.
Имам три старије сестре и једну млађу.
Моји родитељи су тужни јер немају сина.
Моји родитељи старе,
То ме растужује.
Немам браће,
Нас пет ћерки је бескорисно.
Да сам ја син,
Могла бих да наставим презиме мога оца.
Била је грешка што сам рођена као жена.
Која ће да оде у кућу мушкарца када одрасте.
[...]
Бесна сам што сам бескорисна жена!
Не треба да напуштамо куће наших мајки.
Да је до нас,
Не бисмо напуштале дом.
Мисли о нама док си у његовој кући.
Немам никог да ми прави друштво.
Врати се кући који дан раније,
Седећемо заједно и нећемо бити раздвојене!“ (Chiang 1995: 219–224)

Неки делови се понављају јер је ово пример књиге у којој је писало више сестара. Највећи нагласак ставиле су на усамљеност, на немир који осећају због растанка, као и на жал што нису рођене као мушкарци. Узрок тог жала јесте то што ће, као ћерке, једног дана напустити своје родитеље. У томе се одсликава идеал дечије

послушности, конфуцијанске вредности која је имала огроман утицај на Кинезе, а није заобишла ни жене рођене у Ћијангјунгу. Оне, дакле, увиђају да су као жене мање вредне у оваквом друштву, али желе да су мушкарци не због себе, већ како би могле да служе својим родитељима.

4.4. Празници и обреди

Након што је родила дете, жена је могла да види сестре једино за празнике током којих је био обичај да се врати својој кући. Један од таквих празника је *Протеривање птица* (赶鸟).⁹⁵ Ови празници, који су били резервисани искључиво за жене, омогућили су им да учврсте своје „везе“, да уђу у *сестринство* са новим женама, размењују њушу и слично. Цео дан био би резервисан за те „женске“ активности и мушкарцима није било дозвољено да им присуствују.

Најпознатији су *Празник борбе бикова* (斗牛节), када би неудате жене храниле волове, везле и рецитовале њуге, као и *Празник кћерки* (女儿节), када би спремале храну, јеле и певале. Танг Гунгвеи наводи да су га током *Празника борбе бикова* сестре пустиле да их слуша како певају и везу када је имао четири године, али, када је са седам година хтео опет да им се придружи, не само да су га отерале, већ су га и истукле (*Women Script in Jiangyong 永江女书*. VideoChinaTV). Постојали су и обреди током којих би се славиле богиње плодности – једна од најпознатијих била је богиња Гупо.⁹⁶ Десетог дана петог месеца жене су одлазиле у манастир посвећен овој богињи и на марамицама и лепезама записивале молитве на њушу. Сви ови обичаји допринели су како зближавању међу женама, тако и опстанку и ширењу писма.

⁹⁵ Овај празник је подразумевао две симболички повезане ствари – повратак жена својим кућама и храњење птица. Сматрало се да, уколико се тог дана жена не врати својој кући, њен муж неће имати деце, а исто тако уколико се птице не нахране, оне ће појести семена која треба да се посеју. Тако је поштовање овог празника требало да сачува „семе“, које се у једном случају односи на храну, а у другом на породичну лозу, што је један од показатеља тога да жена није у потпуности припадала породици у коју је отишла. (Chiang 1995: 15)

⁹⁶ На овим просторима је најзаступљенији био таоизам, али се у песмама жена може видети и утицај будистичких веровања. Иначе се славио велики број богиња плодности, што и не чуди с обзиром на то колико би се женино место у породици мењало од оног тренутка када постане мајка, а првенствено ако добије сина.

4. Женска тумачења конфуцијанских вредности

Од прича које су записане женским писмом, неке говоре о њиховим животима, неке о историјским догађајима, а неке о познатим кинеским народним причама. Највећи број говори о породичном животу, љубави и браку (Lee 2008: 59). Из сачуваних текстова које су написале ове жене можемо видети њихово виђење друштвених улога и уопште конфуцијанских вредности, које су у кинеском друштву биле усвојене као норме. Наиме, у Кини је сваки појединац морао да се понаша у складу са својим полом, годинама, статусом.⁹⁷ Те моделе понашања могли су да, између осталог, уче и преко народних прича, које би женске ликове приказивале као послушне, пожртвоване и одане без обзира на све. У женским „прерадама“ ових прича, писаним на њушу, постоје неке „новине“, односно мало другачија интерпретација друштвених вредности. Лиу и Ху (Liu, Hu) су, анализирајући садржај „женских верзија“ народних прича, извеле следеће њихове заједничке карактеристике:

- све имају женски главни лик (док су мушки ликови слаби и бојажљиви);
- заговарају једнакост између мушкараца и жена;
- ставља се нагласак на удаји за мушкарца по свом избору;
- у њима се изражава презир према чиновницима и феудалцима;
- причане су у романтичном тону;
- суптилне су (Liu & Hu 1994: 311–316).

На пример, позната кинеска народна прича о Менгђијангњу (孟姜女), која бележи велики број различитих верзија, од којих свака наглашава различите моменте и идеје ове приче, има и своју „верзију на њушу“. Главна окосница ове легенде прати љубавну причу између

⁹⁷ Понашање појединца у друштву регулисано је правилима и обавезама које диктира конфуцијанских „пет односа“ (五伦): однос оца и сина (父子), однос владара и поданика (君臣), однос мужа и жене (夫妻), однос старијег и млађег брата (兄弟) и однос међу пријатељима (朋友). Свуда, сем у случају пријатеља, претпоставља се однос надређеног и подређеног.

Менгђијангђу и њеног мужа, Ван Силијанга (万喜良). Када је њеног мужа цар послао да учествује у изградњи Кинеског зида, Менгђијангђу, забринута за њега, креће на далек пут како би му понела топлу одећу. Она стиже до зида, схвата да је њен муж погинуо приликом изградње, и својим плакањем успева да сруши зид из којег „испадају“ кости погинулих. „Ханска верзија“ ове приче наглашава култ чедности удовице, па се јунакиња, након што сазнаје за смрт свог мужа, среће са царем који, опчињен њеном лепотом, жели да је узме за своју конкубину. Ипак, Менгђијангђу извршава самоубиство и тако успева да „сачува своју честитост“. На тај начин је конфуцијанска идеологија покушала да велича верност и чедност удовице. С друге стране, верзија на њушу даје посебну боју овој причи, наглашавајући другачије вредности, од којих се најпре издваја могућност слободног избора Менгђијангђу да се уда за Ван Силијанга, након што је он, кријући се од царских службеника у дворишту њене куће, угледа како се купа. Ћијангјуншке жене су посебан акценат ставиле на то да одлуку о браку нису донели њени родитељи, већ она сама (Cosco 2002: 92). Додатно, упоређујући ову верзију са „ханском верзијом“, Коско примећује да су жене из Ћијангјунга далеко већу пажњу посветиле болу који је Менгђијангђу осећала због расанка са мужем, њиховој љубави, али и верности у браку, те закључује да је Менгђијангђу „одлучна и независна особа у верзији на њушу“ (Исто: 93–94).

Поред тога, жене из Ћијангјунга су самоубиство потпуно изоставиле – Менгђијангђу налази мужевљеве кости и враћа их кући. Иначе, ханска интерпретација легенде о Менгђијангђу само је један од начина за популаризацију идеје о неуморној љубави и безусловној верности удовице. Још почетком династије Минг (明朝, 1368–1644) у Кини је утврђен култ чедности супруге и удовице, а у то време почиње да се наглашава послушност ћерке не својим родитељима, већ родитељима мужа (McLaren 1996: 406). Тако се хвале жене које су и свој живот дале за мужевљеве родитеље и показале оданост посебно свекрви. У текстовима на њушу који прате познате кинеске приче жене такође говоре о чедности и оданости, али је то увек у односу са мужем, не са свекром, а чак је и женина мајка могла да буде „непријатељ“ (Исто: 409). Иако су се у то време бракови у Кини више склапали зарад узајамне користи, а не из љубави (муж и жена се најчешће нису ни познавали пре венчања), веза са мужем је она коју су славиле и волеле,

и то у романтичном смислу. Одбијале су брак из користи и у својим причама нису хвалиле мученице које су дале живот за друге људе, већ оне које су бирале да остану са сиромашним мужем и онда када то нису морале. Поред тога, речено је да је у браку очекивана потпуна покорност жене мужу, а у причама написаним на њушу можемо видети неке разлике, па постоје примери прича које говоре о једнакости у браку. У причи *Трећа кћерка*, протагонисткиња (Трећа ћерка) каже да и мушкарац и жена једнако доприносе домаћинству, муж обрадом земље, а жена шивењем (Cosco 2002: 106), те изјављује да „не треба занемаривати женину мудрост када жели да дела“ (Исто: 94).

Конфуцијанске моделе понашања пропагирао је и сам државни апарат, а један од начина на који је то радио био је објављивање „похвала“ и одавање почести у новинама. Лиу је, проучавајући локалне новине у Ђијангјунгу (*Анали округа Јунгминг*, 永明县志), уочила да су мушкарци и жене били хваљени за потпуно различите ствари. Кад су мушкарци у питању, писало се о њиховим војним подвизима, политичким доприносима или уметничким достигнућима, а жене су се помињале искључиво у случају њихове „честитости“: хвалиле су се оне које су извршиле самоубиство зарад очувања чедности, оне које су врло младе остале удовице, али се никад нису преудавале (Liu 2001: 1059). Тај идеал чедности удовице био је толико јак да није било неуобичајено да жене изврше самоубиство након смрти мужа (Chang 2020: 7). У текстовима написаним на њушу уочавамо другачије виђење удовичине преудаје. Наиме, с обзиром на то да нису имале право на имовину и пошто су зависиле од мужевљевог рада на пољу, жене су у овим крајевима биле прагматичне, па су, да би задржале „заштиту“, тј. покровитељство мушкарца, преудају након губитка мужа виделе као „стратегију за преживљавање“ (Liu 2001: 1061). Сматрале су, међутим, да жена која има сина, нема потребу да се преудаје јер је син може издржавати. Значај мушког детета је Лиу добро описала истакавши да „мушко потомство не представља само рад, што је кључно за опстанак сељака, већ и наставак лозе, извор моралне подршке и заштите“ (Исто: 1062). Због тога су ове жене, знајући колико је тежак живот удовице, потпуно оправдавале проналазак новог мужа уколико жена није имала сина. У једној аутобиографији, жена која је остала без мужа описује тешкоће свог живота:

„Нема никог да обрађује земљу.

Погледам унаоколо и немам на кога да се ослоним.

Тужна сам док у шуми сечем дрва за огрев,

И плачем док поправљам канале на пољу.

Људи не воле кад их молим да ми помогну при орању.

Тешко је удовици да пита за помоћ.

Мој муж је добио ћерку и није ту да је одгаја.

Када ће одрасти моја ћерка?

Када бих могла да постанем мушкарац

И да наставим породично име оца!

Бескорисно је одгајати девојчице,

Оне одрасту и удају се у другу кућу“ (Chiang 1995: 228–231)

Иако су заиста довеле у питање одређена друштвена очекивања, далеко од тога да су оне у својим текстовима изражавале тежњу за једнакости у револуционарном смислу, какав ће се појавити тек са падом последње династије Ћинг. Тај закључак можемо извући и из њихове вере да ће се, уколико се покажу добро у овом, у следећем животу родити као мушкарци. Ту будистичку идеју реинкарнације, поновног рађања у мушком телу, видимо и у причама које су препричавале. Жал због тога што су се родиле као жене, а не као мушкарци видимо и у мноштву аутобиографија и писама:

„Како је бескорисно одгајати црвени цвет.⁹⁸

Када је висока колико и сто, још је очева ћерка,

Када је висока колико и ормар, постаје жена његове породице“⁹⁹ (Liu 2011: 510) ;

„Требало је да будем мушкарац, погрешно је што сам се родила као жена,

Требало је да будем греда на коју се кућа ослања хиљаду година,

⁹⁸ „Црвени цвет“ односи се на ћерку.

⁹⁹ Под „његовом породицом“ мисли се на породицу мужа.

Али сам само стршљен који се тамо задржи на тренутак.

Да сам драги син,

Остала бих и бринула о свом оцу,

Била уз њега под његове старе дане“ (Исто: 522).

Жеља да се буде мушкарац увек је повезана са конфуцијанским концептом дечије послушности, с тим да се само од синова очекивало да брину о својим родитељима, због чега су ћерке биле „мање вредне“, јер се само чекао дан када ће отићи и бринути о мужевљевим родитељима (Hershatter 2007: 11). Ове жене су биле свесне неправди које им наноси друштвени систем. Иако су у песмама говориле о љубави и равноправности у браку, њима је наду у коначно избављење из подређеног положаја давала вера да ће се у наредном животу родити као мушкарци, увидевши да је друштво само на тај начин спремно да их чује. За разлику од патријархалног система, који је ућуткивао женске гласове, Њушу је женама отворио управо то – простор да се изразе и да, што је најважније, пруже једна другој подршку, разумевање, па и утеху.

5. Закључак

Њушу је прожимао све сфере женских живота у Ћијангјунгу – од раног детињства, преко удаје, па све до позних дана, а видели смо да су жене чак и након смрти желеле да своје записе „понесу са собом“. Та чињеница највише одсликава блискост међу женама и вредност односа које су међусобно градиле. Стога можемо издвојити и две највеће драгоцености овог писма – прва се огледа у његовом значају за саме жене, које су помоћу њега једна другој биле утеха и ослонац; а друга је у томе што он представља ретку могућност да се чује *женски глас*. Иако ове жене нису у темељу уздрмале патријархални поредак, њихове записе прожима осећај незадовољства због потлаченог женског положаја, а у њима се може уочити и критика одређених друштвених пракси. Поред тога, када сагледамо само писмо, његова једноставност у поређењу са стандардним кинеским карактерима не мора нужно да буде лоша, већ може допринети његовој економичности.

Још се траже и анализирају документа у потрази за одређеним одговорима везаним за ово писмо, али ће о неким стварима вероватно моћи само да се претпоставља. То се пре свега односи на његово порекло, али и на, између осталог, његову везу са *Небеским краљевством великог мира*, јер новчић који датира из тог периода можда може да упућује на то да писмо није било виђено само као нека „женска ствар“, већ је превазишло *приватну* употребу и било прихваћено на јавном нивоу. Све то, нажалост, остаје у оквирима нагађања. Оно што такође остаје у тим оквирима јесте и питање како је једно женско писмо могло да опстане у патријархалном друштву које је прецизно дефинисало родне улоге и имало строга очекивања од жена. Вероватно је виђено као нешто мање вредно, као и све друге активности које су радиле жене, па стога мушкарци нису ни видели проблем у томе да жене имају своје писмо. Оне за њих, на крају крајева, и даље нису биле стварно писмене. Једино што је сигурно јесте то да су жене, када су их мушкарци, било намерно или не, гурнули у посебну сферу, добиле свој простор и створиле нешто магично, што су очувале путем женских активности (сестринством, празницима, обичајима који су пратили венчања и сл).

С друге стране, оно што је било погубно по ову праксу јесу дешавања која су уследила у 20. веку. Прво је током рата са Јапаном (1937–1945) велики део докумената уништен, а исто се десило и током Културне револуције (1966–1976), када су жене које су га користиле оптужене да су „шпијуни који желе да оборе власт“ (Hunter 2002: 23). Забрањени су били и женски празници, па је писмо у том периоду потпуно престало да се користи. С друге стране, од оснивања Народне Републике Кине, власт се залагала за једнакост међу половима, те уводи низ закона који се тичу родне равноправности. Жене не само да могу да уче ханци, већ имају право на наследство, на развод брака, а забрањено је и везивање стопала, што је додатно утицало на писмо. Једна жена из Ђијангјунга која је умела да га пише изјавила је да „се њушу користио у време када се практиковало и везивање стопала“ (Liu 2004: 435), што јасно показује везу између писма и положаја жена.

Последња жена која је користила њушу, Јанг Хуанџи (阳焕宜), преминула је 2004. године у деведесет осмој години живота. Њена смрт обележила је почетак „пост-њушу доба“ (后女书时代), које покушава да сачува ово писмо од заборавља. Његово постојање, па и очување, битно је

јер нам даје могућност да чујемо жене не само као појединке, већ као заједницу која није имала прилику да се јавно изрази. На чему год да су писале, (у „књизи за трећи дан“, писмима, марамицама или тканицама (帶子花) које су везивале новорођенчади за срећу), оне су остављале траг аутентичног женског искуства. Чињеница да оно није било просто симболично комуницирање међу женама које је представљало само обичај и ништа више, већ да је пружало искрену подршку и дубоко утицало на животе жена показују и подаци да је „стопа самоубистава жена у Ђијангјунгу била нижа у односу на остале крајеве у Кини“ (Lee 2008: 41). Њихов однос лепо је описан и у познатом стиху из њуге: „Поред бунара нећеш ожеднети, поред сестре нећеш очајавати“ (Hunter 2002: 13). Тако можемо закључити да је, насупрот конфуцијанству, које је жени доделило три улоге: „сексуални објекат у власништву мушкарца, инструмент за прављење деце која ће наследити презиме мужа и служавка целој породици“ (Gao 2003: 118), њушу жени истински омогућио да буде нешто више од тога – да неком буде потпора, да покаже солидарност и искаже бригу – омогућио јој је да буде нечија *сестра*.

Литература

- “A Room of One’s Own: Women’s Script”. CCTV.com English, Program Archive. (5.4.2005.) dostupno na https://english.cctv.com/program/RediscoveringChina_new/20050405/101906.shtml (pristupljeno: 21.1.2023.)
- Ban, Zhao. *Nu Jie*. Zhonghua diancang, Xueshu zaji. [班昭. 女诫. 中华典藏, 学术杂记]. dostupno na <https://www.zhonghuadiancang.com/xueshuzaji/nvjie/29963.html> (pristupljeno 21.1.2023.)
- Broussard, Julia T. “Nüshu: A curriculum of women’s identity”. *Transnational Curriculum Inquiry*. Vol. 5, No. 2. (2008): 45–68.
- Chiang, William Wei. *We two know the script, we have become good friends: linguistic and social aspects of the women’s script literacy in southern Hunan, China*. Lanham: University Press of America, 1995.
- Chang, Siyu. *Chinese Women, Marriage and Gender: exploring the idea of women and marriage over time in the context of China*. Major Papers, 2020.
- Cosco, Hue Josephine. *Nushu (Women’s Script): Asserting Cultural Difference in the Other Tongue*. Edmonton: Department of East Asian Studies, 2002.
- Chen, Xiaorong. “NüShu: from tears to sunshine”. *The UNESCO Courier*, Education: still searching for Utopia? (2018): 47–50.
- Endo, Ori. “Endangered System of Women’s Writing from Hunan China”. *The World of Nushu 女书世界* (1999) dostupno na <http://nushu.world.coocan.jp/aas99.htm> (pristupljeno 28.1.2023.)
- Gao, Xiongya. “Women Existing for Men: Confucianism and Social Injustice against Women in China”. *Race, Gender & Class*. Vol. 10, No. 3 (2003): 114–25.
- Hershatter, Gail. *Women in China’s Long Twentieth Century*. 1st ed. University of California Press, 2007.
- Huang, Lisa. “Noto Sans Nushu: A script created by women from a remote region enters the Google Fonts Noto Sans family”. *Alphabettes*, Showcase. (16.5.2020.) dostupno na <https://www.alphabettes.org/noto-sans-nushu-a-script-created-by-women-from-a-remote-region-enters-the-google-fonts-noto-sans-family/> (pristupljeno 21.1.2023.)
- Huang, Xuezheng 黄雪贞. *Jiangyong fangyan yanjiu 江永方言研究* [Istraživanje dijeljunškog dijalekta]. Shehui kexue wenxian chubanshe, 1993.
- Hunter, Laurel. *A women’s script: individual recognition through created community*. Capstone Projects and Master’s Theses, 2002.
- Lee, Ann-Gee. *Female Fabrications: An Examination of the Public and Private Aspects of Nushu*. English Ph.D. Dissertations, 2008.
- Liu, Fei-Wen. “The Confrontation between Fidelity and Fertility: Nushu, Nuge, and Peasant Women’s Conceptions of Widowhood in Jiangyong County, Hunan Province, China”. *The Journal of Asian Studies*. Vol 60, No. 4 (2001): 1051–1084.
- Liu, Fei-Wen. “From Being to Becoming: NüShu and Sentiments in a Chinese Rural Community”. *American Ethnologist*. Vol 31, No. 3 (2004): 422–439.

- Liu, Fei-Wen. "Literacy, Gender, and Class: NüShu and Sisterhood Communities in Southern Rural Hunan". *Nan Nu*. Vol 6 (2004): 241–282.
- Liu, Fei-Wen. "Narrative, Genre, and Contextuality: The NüShu-Transcribed Liang-Zhu Ballad in Rural South China". *Asian Ethnology*. Vol. 69 (2010): 241–264.
- Liu, Fei-Wen. "Text, Practice, and Life Narrative: Bridal Lamentation and a Daughter's Filial Piety in Changing Rural China". *Modern China*. Vol. 37, No. 5 (2011): 498–527.
- Liu Shouhua and Xiaoshen Hu. "Folk Narrative Literature in Chinese Nüshu: An Amazing New Discovery". *Asian Folklore Studies*. Vol 53, No. 2 (1994): 307–318.
- McLaren, Anne. "Women's Voices and Textuality: Chastity and Abduction in Chinese Nüshu Writing". *Modern China*. Vol. 22, No. 4. (1996): 382–416.
- McLaren, Anne. "Crossing Gender Boundaries in China: Nüshu Narratives". *Intersections: Gender, History and Culture in the Asian Context*. Issue 1 (1998). dostupno na <http://intersections.anu.edu.au/issue1/nushu2.html> (pristupljeno 28.1.2023.)
- McLaren, Anne, and Chen Qinjian. "The Oral and Ritual Culture of Chinese Women: Bridal Lamentations of Nanhui". *Asian Folklore Studies*. Vol. 59, No. 2 (2000): 205–238.
- Ping, Wang. *Aching for Beauty: Footbinding in China*. NED-New edition. University of Minnesota Press, 2000.
- Rawski Evelyn Sakakida. *Education and Popular Literacy in Ch'ing China*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1979.
- "Women Script in Jiangyong 永江女书". VideoChinaTV, YouTube. (22.9.2017.) dostupno na https://www.youtube.com/watch?v=bf2ULVyaTZE&ab_channel=VideoChinaTV (pristupljeno 21.1.2023.)
- Wong, Simon. "NüShu – It's not for you, guys!". *United Bible Societies, TIC Talk* 61. (2005) dostupno na https://archive.translation.bible/tt/past_issues/tic_talk_61_2005/index.html (pristupljeno 28.1.2023.)
- Zaxian Nushu Zidian [在线女书字典], dostupno na <https://nushuscript.org/> (pristupljeno 21.1.2023.)
- Zhao, Liming 赵丽明. "Nushu shi 'gui zhong miyu' ma? 女书是“闺中密语”吗?" [„Da li je njušu 'tajni jezik u budoaru'?"]. Poslednji put izmenjeno 23.4.2009. <https://www.chinafolklore.org/web/index.php?Page=2&NewsID=4495> (pristupljeno 1.2.2023.)
- Zhao, Liming. "Theory and Rules of Nushu Character Unification". Tsinghua University, 2014. dostupno preko: <https://www.unicode.org/L2/L2014/14244-n4639.pdf>
- Žerne, Žak. *Kineski svet*. S francuskog prevela Ivana Arandelović. Beograd: Clio, 2007. [Жерне, Жак. *Кинески свет*. С француског превела Ивана Аранђеловић. Београд: Clio, 2007].

Sara Lević
srlevic79@gmail.com
University of Belgrade
Faculty of Philology

316.662-055.2(510)
305-055.2(510)
81'27(510)

<https://doi.org/10.18485/knjiz.2023.13.13.7>

Original Scientific Article

“Beside a well, one does not thirst, beside a sister, one does not despair”: Women’s Script and Sisterhoods in China

The topic of this paper is a particular form of writing that originated in southern China – Nushu (女书). Unique in its nature, Nushu was exclusively used by women, hence its name “women’s script”. We will attempt to provide an analytical response to what enabled the development of a script unique to women in a strictly patriarchal, Confucian society, and, in connection with this, whether men were aware of this script and if they could use it. We will also explore how certain practices that significantly shaped the lives of women in China, including the area where Nushu was used, were linked to this script, particularly foot binding. Furthermore, we will seek to uncover potential reasons for the development of this script in this specific region of China, as well as the factors that hindered its further spread. In addition to the script itself, we will present the lives of women in this part of China, their customs, and the supportive relationships they formed within “sisterhoods”. These sisterhoods played a crucial role in enabling women to express their voices through Nushu and support one another in a patriarchal community that was unwilling to listen to women's voices. To further expand on the topic, this study examines the prevalence of illiteracy among the local population and the intriguing paradox of women's desire to create and learn a new script. Various assumptions regarding the age of the script, spanning thousands of years, are explored, as are the legends surrounding its origin. The most well-known legend, that of the girl named Pan Qiao (盘巧), though unlikely to be historically accurate, reflects many aspects of the lives of women who practiced Nushu. A comparison between the women’s script, Nushu, and the standard Chinese script, Hanzi, reveals interesting findings that suggest the women’s script may be more practical for everyday use. Additionally, this research provides a detailed description of women’s lives in the region, covering topics from childhood to sisterhood, marriage, festive celebrations, and traditional customs. The paper also examines a selection of poems (known as “nuge”) written in this script, through which women expressed their thoughts and emotions. These poems are closely associated with the women’s script, as everything written in this script follows the same format – consisting of verses of either five or seven characters. Furthermore, this study examines how women perceived the Confucian values imposed upon them, and whether the script provided a means to navigate and

improve their roles and societal positions. Lastly, this paper explores the impact of China's tumultuous 20th century history on the development and status of Nushu, tracing how the turbulent events of the era shaped the fate of the script, and also investigates how the changing status of women influenced the development of the script and examines whether Nushu is still in use today, considering the shifts in societal attitudes and women's roles. It aims to shed light on the endurance and significance of Nushu in shaping the identity and experiences of Chinese women throughout history.

Keywords: Chinese culture, *nüshu*, *nüge*, Confucianism, sisterhoods.

Примљено: 10. 2. 2023.

Прихваћено: 8. 4. 2023.